

ACC. NR M. 11607:1

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Begravning.

Här i Kulltorp har ej funnits någon särskild person som delgivare av dödsfall. Ett dödsfall spreds i alla fall ganska snabbt man och man emellan. Genom rykte hade man sport att den eller den personen, man eller kvinna, var mycket sjuk och av dessa drog man sina slutsatser. Ofta hölls det förböner i kyrkan för den sjuke. Och så var det sed att när man träffade någon från den sjukes omgivning frågades alltid efter tillståndet. När ett dödsfall inträffade hette det att han eller hon "tröt" d.v.s. dog den eller den dagen. Flaggning på halv stång hör till en nyare tid. Det var ej förr än på 1890-talet detta bruk blev allmänt. Tillkännagivande om dödsfall genom annonsering i tidningarna förekom aldrig före år 1900. Bruket att utsända tryckta bjudningskort till begravning är jämnförelsevis ganska ny här. Det förekom inte förr än 1897 vid en kyrkoherde Collianders begravning. Efter vad det gått att utforska. Till en begravning bjöds först och främst den dödes alla släktingar ända till kusinbarn. Samt grannar med familj i samma gård. Man bjöd hela familjerna, äldre och yngre jämte tjänstefolket. Ända tills 1900 bjöds alla husbönder i hela byn till frukost på begravningsdagen. Detta var en kvarleva sedan den tid den döde bars till graven. Varje by utgjorde ett s.k. "båralag". Sitt beklagande av dödsfallet för den avlidnes anhöriga framförde man personligen så snart dödsfallet blev känt. Grannar och andra bekanta när det blev tillfälle blev, vanligen med orden; "får beklaga din sorg, han (hon) har slutat hör jag. Jaha hans stund var inne. Var det någon som var känd för särskilt religiös vandel, sade man, "Ni ha fått sorg hör jag. Han (hon) har gått hem."

Den döde. Då någon avlidit drog man först upp täcket över ansiktet, och någon äldre anförvant eller granne läste "Fader vår" eller någon annan bön och så sjöngs en psalm eller sång. Samme man lade igen den dödes ögon. Min farfar som dog 1912 vid 97 års ålder.. Har berättat att man i hans ungdom brukade lägga pengar på ögonlocken för att hålla hop ögonen, men detta bruk är numera bortlagt. Man hoptryckte munnen genom att man stoppade en psalmbok eller ett Nya testamente under hakan. Den döda kroppen flyttades ej från sitt

Luf. 70.

läger förr än man var redo för tvättningen. En vit duk lades alltid över ansiktet. Och tvättningen påskyndades alltid och utfördes i de flesta fall av ett par äldre allvarliga kvinnor. Kroppen lades för detta ändamål på ett bänklock. Den dödes säng bars alltid genast ut ur rummet och blötlades för tvättning. Madrassfyllningen, som här vanligen bestod av halm, brändes upp. Mot liklukten rökade man med enris och väggarna bestänkte man med s.k. "luktvatten", ett slags billig parfym som köptes i kvartersflaskor från närmsta apotek.

Svepning. Efter tvättningen vidtog svepningen. Det var i de flesta fall samma personer som haft tvättningen om hand, vilka "klädde" liken. Den döde ifördes vanligen ~~en~~ skjorta, linnebyxor jämte strumpor. Det var ingalunda ovanligt i gamla tider att det redan i livstiden lades undan lades undan kläder för svepning. Det var särskilt hos de förmögna detta förekom. På den döda kvinnan satte man en vit klut av ett slags tyg som man kallade "sockerduk" på huvudet. På män en mössa, till formen likt en nutida baskermössa. Denna mössa kallade man "nattmössa". Så snart den avlidne blivit klädd, lades han i kistan. Händerna hopknäpptes på bröstet en blombukett eller ibland endast en myrtenkvist sattes mellan dessa. En linneduk eller vit näsduk lades över ansiktet, kroppen i övrigt höljdes med ett lakan. Flickor som avlidit unga svepte man som brudar med slöja och krona av myrten. På samma vis gjorde man även med småflickor. För att den döde ej skulle gå igen, band man ihop fötterna och man lade också ibland en bit stål under huvudet. Man sökte här bota för "skärvan" (engelska sjukan) genom att den sjuke skulle röra vid ett lik. Även elakartade hudutslag trodde man sig kunna bota på samma sätt. Man tog alltid av den döde ringar och smycken.

Likkammare. Om det fanns på gården en s.k. "lillstuga", eller en annan byggnad såsom ett magasin eller dylikt, så ordnade man där en likkammare. Denna pryddes med grönt, om sommaren med löv och om vintern med små granar eller enbuskar och för fönstren hängde man lakan. På senare tider, då seden att ha gardiner för fönstren blivit allmän, drogos dessa ihop och rosetter av svart papper sattes upp där dessa möttes, mitt i fönstret. Kistan ställdes på ett par

höga pallar, med huvudet i väster. I sommartid nedsattes kistan i en grav, grävd för tillfället i en skuggig lövdunge i närheten av gården. Ljus vid kistan har inte förekommit här. Bruket att att se liket, på morgonen före begravningen förekommer numera ej, men ännu i början av 1890-talet var det ganska vanligt att släktingar och grannar skulle se den döde innan kistan spikades igen. Likvaka förekom endast under första natten efter dödsfallet. Det var de närmaste anförvanterna och några vänner och grannar som vakade i sorgehuset. Tiden tillbringades med psalmsång och erindringar om den avlidnes liv och leverne. Dessa vakare trakterades med kaffe och smörgåsar och till de som önskade det några supar. Dans eller dylikt förekom aldrig vid ett sådant tillfälle.

Kista. Kistan var tillverkad av furubräder och pryddes med en del listverk och ornament, och en del emblem, hjärta, kors och ankare sammankopplade som en symbol av tro hopp och kärlek. Det berodde vanligen på hur pass ansedd den döde varit i livet, om förmögen eller framstående i ett eller annat avseende, hur kistan var prydd. Men den var alltid målad i svart färg. På sidorna fanns tre par krokar av järn, tre på var sida. Kistan tillverkades och målades av ortens skickligaste snickaremästare. De första fabriksgjorda kistorna kommo i bruk först i början 1900-talet. De köptes från någon begravningsbyrå i trakten och voro gjorda på fabriker i Värnamo. Under så gott som hela 1800-talet brukade man icke så sällan att man lade ned rökpipor och tobak, flaskor med brännvin och någon gång t.o.m. pengar i kistan. Hyvelspån lades alltid i kistan under den dödes huvud. Ännu på senare tider har man vid omgrävning av en grav funnit åtskilliga saker som varit nedlagda i kistorna. Seden att jämte den döde bilägga en del av saker som i livstiden varit hans tillhörigheter. Dessa seder äro kanhända en kvarleva av en sedan längliga tider bortglömd dödingakult. Kistan tillslöts vanligen av någon äldre anförvant till den döde. Ända till på slutet av 1800-talet närmare bestämt omkring 1870 skulle aldrig någon järnspik användas för att tillsluta locket. Man begagnade sig då av träpluggar.

Likbår. Det har förr funnits två likbårar. En större för äldre och

ACC. N:R M. 11607:4

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

en mindre rör barn. De voro mycket enkla och gjorda av furubräder samt försedda med stänger att bära med. Dessa ägdes av socknen.

Det var 1865 man slutade att bära liken på bår. Båren med kistan bars på axlarna. Varje by utgjorde ett s. k. båralag som hade skyldighet att hjälpa till med bära liken. Bårklädet var av svart ylletyg med bruna bårder. De ägdes av kyrkan och utlånades fritt.

Likvagn. Som ovan omtalats började man transportera liken på vagn till kyrkogården 1865 eller 1866. Man använde till en början en vanlig arbetsvagn, men i varje by, åtminstone de flästa, fanns det en särskilt för detta ändamål tillverkad mycket enkel häck, något liknande de häckar man kallade 'fårhäckar', d. v. s. den var av ett par bräder till botten och med smala sidobräder samt dito stammar. Deras prydnad vid begravningsstillfällen var av enklaste slag, om sommaren några lövruskor på sidorna och om vintern några kvistar av granris. Någon likvagn har aldrig funnits i socknen. Frågan härom har åtskilliga gånger varit uppe i debatt både på kommunal- och kyrkostämmor, men icke kommit till något resultat. Det ansågs nog innan det blivit allmänt bruk, kanske mindre hedersamt till en början, att bliva körd till kyrkogården. Det skulle alltid vara svarta hästar som drog likvagnen. Vanligtvis bar man enda häst. Men var det någon mera framstående person som fördes till graven blev det merendels två hästar. Man smyckade då selhuvudena med långa svarta tofsar. Att det var skadligt för hästen att draga en likvagn trodde man icke. Numera användes alltid bil vid dylika skjutsar. Vanligen en lastbil vars flak då prydes med grönt och blommor.

Utfärdstal. Här i socknen hålles alltid utfärdstal. Någon särskild plats på den person som håller sådana tal har man inte här. Det är alltid en äldre, allvarlig och för stilla vandel känd person med sångförmåga. Det vanligen en bonde eller en hantverkare. Det förekom även förr i tiden att prästen skulle hålla utfärdstalet om det var någon av herrskapsfolk eller någon rik och mera framstående person. På senare tid har det blivit allt mera vanligt att prästen anlitas för att hålla utfärdstalet vid varje jordafärd. Det är dock först efter 1940 det oftast förekommer. Detta tal hölls vid stora ingången till stugan eller i verandan, om sådan fanns. Framför denna placerades kistan på ett par höga pallar. Utfärdstalet

Omkring kistan hade man liksom en ram av små granbuskar cirka en och enhalf meter höga och vars toppar voro brutna åt vänster samt under kistan ett kors av granris. Man sjöng några av de vanliga begravningspsalmerna före utfärden, och som man ansåg lämpliga för tillfället. Det sjöngs även ur vissa sångböcker; ``Sions sånger; ``Moses Lambsens visor; Spenabarns lovsång; Lindroths och Ahnfelts sånger. Vilka efter de stora väckelserna i Småland på 1870-talet kommit i flitigt bruk bland almänheten.

Utfärd. Ifall att man anordnat likrum i någon kammare i själva böningshuset, vilket ibland förekom. Fördes kistan ut genom förstugan med fotändan främst, ty annars trodde man att den döde ej fann ro i graven. Min farfar omtalade att man för mycket lång tid tillbaka, brukade kasta något av den avlidnes personliga tillhörigheter efter kistan, då denna bars eller kördes från gården, men någon förklaring härtill hade han ej. Vanligen var det några grannar som bar kistan ut ur likrummet. Men det var inte samma personer, som bar den över kyrkogården till graven.

Begravningsprocession. Vid gående procession skulle alltid de allra närmste anförvanterna såsom efterlevande maka eller make och barn, föräldrar om dessa voro i livet, vidare systrar och bröder om sådana funnos. Efter dessa övriga släktingar och grannar jämte vänner. Vid åkande procession var ordningen ungefär densamma. I första skjutsen åkte maken eller hustrun och så vidare. Processionen upprättholdes strax vid avfärden. Vid gående procession gick man i s.k. rötetekolonn eller fyra man i varje led. Prestavering före kom mera sällan. Det var endast tillfällen då någon av herrskapsklass skulle jordfästas. Socknen ägde inte några prestaver. Därför måste den familj som önskade prestavering vid någon anförvants begravning, själva anskaffa sådana. De bestodo av ett par en och en halv aln långa stänger eller käppar som voro överklädda med svart siden. Efter vad flera gamla berättat mig, var det först år 1888 som prestavering första gången förekom här. Det var vid en hovrättsrådet C.O. Lagerbjelkes å Agarps begravning. Vid detta tillfälle fördes prestaverna av nära släktingar till den avlidne. Båda prestaverande gingo före kistan. Nu i år har socknen beslutat om inköp av

ett par prestaver. På 1870- talet skall det ha förekommit någon gång att gravkorset burits i begravningsfölje, men det har varit blott enstaka gånger, efter vad kyrkväktare Alexander Andersson i Mossatorp berättat mig. Något gravkors finnes dock icke bland kyrk-inventarier. Att några personer utan prestaver gått före liktåget, har inte förekommit här. På den tid man bar de döda till kyrkogården skulle vanligen några personer med god sångförmåga gå sjungande före liktåget. Man började med någon psalm eller sång, men då vägen från del byar var tämligen lång och då det ofta rätt flitigt spenderades brännvin, hände det ofta att sångerna blevo något profana mot vägens slut. Ofta anlidade man spelmän som gingo i teten och spelade marscher och gånglåtare, vilket gjorde vägen kortare och bördan kanske lättare. Det var i synnerhet två fiolspelare och en klarinett- och flöjtspelare som mest anlidades; Magnus Olsson och Ola Krok, fiolspelare samt Petter Svensson klarinett och flöjtblåsare. De båda fiolspelarna var den förste Magnus Olsson från Lanna och Ola Krok från Törestorp. Petter Svensson var från Lanna. Dessa föregångare hade ingen annan beteckning än helt enkelt; föregångare. Bruket med lejda kvinnor som gråterskor, är okänt här. Inte heller finnes något minne av att man haft soldater som föregångare eller förriiddare vid begravningar. Kvinnor deltog även i processionen. Men deras plats var först efter männen. En änka fördes nästan alltid åtminstone i de flesta fall av präst- eller klockarefrun. Var det en maka som jordfästes stod alltid den efterlevande mannen med barnen närmast graven. Var det däremot mannen som lades i graven stod änkan närmast. På den tid man bar de döda på bår till kyrkogården, hade man sina viloplåtsar där man skiftade om bärare, dessa ombytesställen kallade man "vilor". Men några särskilda sörjstenar har aldrig funnits.

Ankomsten till kyrkan. Vid framkomsten till kyrkan sattes på ett par pallar utanför porten. Ända till slutet av 1890- talet brukade klockaren sjungande brevid prästen möta vid porten och gå före liktåget till graven. Så brukades vid alla begravningar. Någon särskild avgift till klockaren för sitt sjungande uppbar denne inte. Man sjöng någon av psalmbokens begravningspsalmer. Klockaren valde själv

vilka psalmer han skulle sjunga. Bruket med framsjungning upphörde här 1940. Självspillingar och sådana personer som voro kända för att ha levat ett uppenbart ogudaktigt och lastbart liv fördes över muren in på kyrkogården. Att begravningsföljet gick runt kyrkan med kistan har inte brukats här, inte heller finns någon sägen om ett sådant bruk.

Jordfästning. I allmänhet förekom jordfästning på söndagar och före gudstjänsten. Men det förekom även många gånger på lördagar eller annan veckodag. Det har aldrig varit särskilda begravningsdagar för rika eller fattiga. Det har vanligen den avlidnes anförvanter och prästen som kommit överens om tid för begravningen samt dagen härför. Jordfästning inne i kyrkan började man här år 1921. det var en hemmansägare Viktor Svensson från Törestorp och en av inackorderade i ålderdomshemmet Karl Pettersson- Dyr från Lanna. Som ett kuriosum kan nämnas att Dyr hela sitt liv tillhört de små och förbisedda i samhället, bars till graven av socknens mest framstående medlemmar. Då jordfästningen skedde en söndag var det alltid anslutning till högmässogudstjänsten. Altartjänst i samband med jordfästning förekommer alltid. Någon avgift för jordfästning inne i kyrkan förekommer ej. Kyrkan pryddes vid jordfästning, om sommaren med löv, blommor och unga björkar och om vintern med grankvistar eller avhuggna små granar kring katafalken. På altaret brunno levande ljus. Likpredikan hölls alltid i gångna tider ända till 1918 t.o.m. ända till 1921. Likpredikan hölls alltid från predikstolen. I den gamla tiden blev det vanligen en riktig lovsång om nu den döde var en rik och framstående person, men den kunde under stundom vara ganska närgången och ofta ironisk om nu den döde kanske hade haft några särskilda karaktärsegenskaper. Min farfar brukade berätta om en likpredikan, som en för sin humor känd kyrkoherde, en gång höll i Kulltorps kyrka på 1860-talet för en rik bonde. Vilken var känd för att ha lite svårt kunna skilja på sitt och andras tillhörigheter. Efter en hel del preludier om hur skötsam och om sin familj omtänksam man han varit och hur han släpat och strävat och förkovrat sin ägendom slutade han med följande ord;

``Anders Petter var en idog man,

När andra sovo så vakade han.

Men när de andra vaknade,
ägde han vad de saknade."

Det är vanligt numera att prästen håller griftetal inne i kyrkan före mullpåkastningen. Något tal av vänner eller anhöriga inne i kyrkan förekommer däremot aldrig. Vid graven bruka alltid anhöriga och vänner hålla tal i samband med kransnedläggning. Denna sed är ganska ny här, det är först på 1830- talet detta bruk uppkommit.

Att någon av de sörjande, efter prästen kastade mull på kistan har nog i äldre tider förekommit här, men det har då varit herrskap eller "bättre" folk som jordfästs. Det är först på 1800- talet det har blivit sed att de sörjande och vänner, kaster ned blommor på kistan efter jordfästningen. Man sjunger alltid någon psalm eller sång vid graven varefter prästen lyser frid över den. Om det varit kyrklig begravning. Vid frikyrklig lyser den som förrättat jordfästningen frid. Vid jordfästning i samband med högmässa skall kistan alltid stå kvar i kyrkan över högmässan. För de sörjandes räkning voro de två första stolsraderna nedanom korsgången reserverade. De som tillhörde sorgeföljet skulle alltid bli sittande vid textläsning. Den avlidnes närmaste anhöriga skulle under ett halvt års tid förbli sittande vid gudstjänsterna utan att stiga upp då texten lästes. Dessa platser kallade man; "sorgebänkar." Personalier lästes alltid av prästen vid predikan. De voro i allmänhet skrivna av klockaren.

Själaringning. Själaringning skedde strax efter dödsfallet och samma dag dödsfallet inträffat. Om detta skett så tidigt på dagen d.v.s. före kl.10 f.m. Ty denna skulle ske vid detta klockslag. Denna ringning utfördes av någon anhöring till den döde om släktingen nu var kunnig i ringning, annars vidtalades någon i närheten av kyrkan som kunde ringa, eller av kyrkvaktaren om denne var tillstädes. På den tid då klämtning förekom, rindes alltid en stund längre för en man och klämtades ett tiotal slag mera än för en kvinna eller barn. Klämtningen upphörde här 1910. Några böner läste man ej men man blottade sitt huvud. Detta gjorde man förövrigt vid varje till-

fälle man hörde klockringning. För övrigt ringdes lika för både rika och fattiga.

Gravöppningsringning. Har inte förekommit här.

Begravningsringning. Begravningsringning förekommer vid alla begravingar. Den utföres av kyrkvaktaren och hans medhjälpare. någon avgift särskilt för detta erlades icke. Efter jordfästningen rings ej.

Tacksägelseringning. Har inte förekommit här. Däremot förekommer vid varje begraving s.k. testamentsringning efter högmässans slut.

Vid samma tillfälle tillkännager prästen att i testamentpengar efter den avlidne skänkts 50 öre eller en krona till kyrkan och de fattiga.

I gamla tider var det vanliga beloppet från meniga folket 18 öre till kyrkan och 7 öre till de fattiga. Men de förmögnare gävo 25 till kyrkan och 25 öre till de fattiga.

Återfärd. Återfärden från kyrkan gick samma väg tillbaka, och i jämn trav. Någon bestämd processionsordning iktogs icke nu, dock var det vanligt att man lät de närmaste anförvanterna åka i teten.

Förebud av liktåget. Att man tog tyder av liktågets utseende är inte kända här. Men det har funnits personer som av vissa tecken och syner kunnat förutsäga ett liktåg. Det var särskilt två personer i Lanna by som voro kända för att besitta denna förmåga. Det var ett par hemmansägare. Den ene, Johannes Nilsson i Nästagård, var min farfar. Samt Karl Gustav Mönsson i Söregård. Den förre avled 1912 vid 97 års ålder och den senare 1920 vid 80 år. Det är ännu många som minnes deras förutsägelser. Man hade också ett tecken om samtalet vid begravningsmiddagen plötsligt tog slut, så skulle någon av gästerna avlida inom året.

Begravningskalas. Kalas vid begravingar förekom, liksom i våra dagar, alltid i forna tider. I äldre tider kallade man sådana kalas

9 Jordöl. Vård vid sådan gillen var alltid en nära släkting till den avlidne t.ex. en bror eller sväger. Till detta kalas inbjöds alla släktingar både stora och små. Detta enligt gamla traditioner som ej fingo brytas. Var det en mera ansedd eller förmögen person så inbjöds ända till kusinbarn. Samt alla grannarna med familjer även tjänare och torpare. Prästen med fru, klockaren och hans fru voro så gott som självskrivna gäster till middagen. Ända till 1900

skulle samtliga manliga gifta personer i hela byn jämte torpare och backstugusittare, inbjudas till frukost före avfärden till kyrkan. Byn utgjorde ett s.k. "båralag". Var nu byn stor blev det ett ganska stort begravningsfölje. Lokalen pryddes inte något vidare. Man satte grankvistar i rummets alla fyra hörn och strödde finhackat granris på golvet. Kalasen hölls alltid i sorgehuset. Till frukosten serverades vanligen förutom smörgåsbord, lutad gråsej, stuvad potatis med kalvkött, pepparrotsås med kött, grönärter med kokt fläsk och ett slags supamat av svagdricka och sirap med i-lagda brödtärningar kallad "kallskål". Till middagen serverades åtskilligt flera rätter. Förutom ovan nämnda förekom fläskpankaka, ostkaka s. k. brynost, sötost, sviskonsoppa och fruktkräm med mjölk. Detta stadiga middagsmål nedsköljdes med åtskilliga kannor svagdricka. Gästerna medförde alltid förning. Detta bruk förekommer i viss mån ännu, fast mycket reducerad. Att bjuda på begravningskonfekt var ett bruk ~~xxx~~ av mycket gammalt datum med anor från 1600-talet efter vad gamla handlingar antyda. Konfekten serverades samtidigt med fruktkrämen. Konfekten skulle ej ätas upp utan medtagas hem. Detta bruk upphörde för närmare femtio år sedan. Vin vid begravningar har, efter vad de gamle berättat i minbarndom, ärdetta ett urgammalt bruk, som numera är helt bortlagt. Likaså att dricka den dödes skål. Man läste alltid stående till maten. Prästen läste bönen och klockaren tog upp och sjöng tillsammans med gästerna en psalm. Även efter maten lästes en bön och tackades för maten. En som man uttryckte sig "hederlig" begravningsmiddag tog aldrig slut före klockan tio på kvällen. Ju längre man höll på med middagen desto hederligare ansågs den. Förr i tiden på farfars tid skulle en plats vid middagen förbli obesatt, som det berättats, för den döde. Efter att under den s.k. kristiden varit så gott som bortlagda har begravningskalasen åter börjat komma i bruk, nästan i samma utsträckning som förr. Kortspel och t.o.m. dans skall för långtid tillbaka ha förekommit, men blott vid enstaka tillfällen. Eftergillan ha förekommit och förekomma ännu ganska allmänt och kunna ofta pågå i tre eller fyra dagar. Till dessa bjödos, andra dagen alla släktingar och grannar som varit med första dagen samt sådana

som varit förhindrade närvara första dagen. Tredje dagen var det näst kvinnor som utan att vara grannar dock tillhörde umgängeskretsen, samt de som skänkt mjölk, grädde och ägg till kalaset. Den 4 dagen brukades ännu in på de första åren av 1900 även bjuda ortens alla fattiga att smaka av kalasmaten. Ett sådant begravningskalas blev i allmänhet en ganska dyrbar historia.

Kyrkotjänarnas avlöning m.m. Under 1800-talet, ända till omkring 1870 skulle prästen för sina tjänster ha, vad man kallade "listol": en viss icke närmare bestämd summa pengar. Efter vad som kunnat inhämtats, skulle denna ersättning ha utgått efter förmögenhets förhållanden. För förhållandevis ganska förmögna dödsbon kunde denna ersättning betinga värdet av en hel ko. Dessutom skulle förning skickas till prästgården. Klockaren skulle ha en riksdaler och kyrkväktaren tre daler d.v.s. femtio öre. För gravöppning var taxan ända till 1890 3 kronor. Vid begravningskalaset gick någon av gästerna omkring med en tallrik och samlade in pengar till kokerska och de som serverade. De senare gingo under namnet "passerskor." Även de fattiga inhågs vid detta tillfälle med både pengar och mat. Någon bestämmelse om en viss avgift till fattigkassan vid begravningar har inte funnits.

Kyrkogård. Kyrkogården är inhägnad med en mur av sten och har två portar av järn i konstsmide och gjorda av en smed från Lanna. Den norra porten hade förr två små porttorn av sten. Dessa torn togs bort 1911 och ersattes med stolpar av gjutjärn. Muren på denna sida revs samtidigt ner och ett räcke av järnrör anbraktes istället. Genom denna norra porten tågade likföljet. Det låg församlingen i helhet att underhålla kyrkogårdsmuren. Alm, lön och bok voro de träd man planterade.

Gravplatser. Ingen indelning av gravplatser efter gårdarna har ej förekommit här. Kyrkogården var uppdelad i rader med en gång mellan varje två rader. Man begrov i "varv". Man begravde gårdarnas underhavande, tjänstefolk, torpare och backstugusittare inom dessa områden. Då man begravde i varv, varvid man efter en viss tid grävde om gamla gravar. Först 1925 började man köpa privat familjegravplatser. Här ansågs inte någon del av kyrkogården vara mindre

listol

hederlig. Ej heller hade man särskilda platser för barn eller i barnsäng döda kvinnor. Före 1900 gravsattes självspillingar i det sydöstra hörnet av kyrkogården. Något s.k. Fattigkvarter har aldrig funnits. Dödfödda barn och ofullgångna foster gravsattes vanligen tillsammans och i någon äldres grav. Skulle någon del av kyrkogården anses vara förnämligast så var det den del som var belägen norr om kyrkan, därför att herrskap från Aggarp och här avlidna präster där ligga begravna. Någon tradition att någon begravts inne i kyrkan finnes ej. Men då kyrkan 1910 och 1912 genomgick en grundlig renovering, fann man under golvet i koret en sönderslagen gravsten med namnet på en kyrkoherde Toftenius, som visserligen en tid tjänstgjort här men flyttat härifrån före sin död. I en gammal anteckning i kyrkans arkiv om präster som varit präster här ända från reformationen, står ingenting om att nämnde Toftenius skulle ha avlidit här.

Grav. Graven grävdes två eller tre dagar före jordfästningen. Var det djup tjäle spettade man eller t.o.m. sprängde man till önskat djup. Det hörde till kyrkvaktmästarens åligganden att gräva alla gravar. Graven skulle vara tre alnar djup. Om man fann några ben vid gravgrävning lades dessa ned i den grävda graven. Det är först under senare år man börjat kläda graven med granris, men detta sker endast om någon anhörig till den som skulle jordfästas, anhöll där-om. För cirka 25 eller 30 år sedan var det brukligt att beströ gravkullen med fin vit sand, vilken hämtades vid en liten sjö, Häst-hult, på gränsen till Gnosjö. Före 1890 skyflades alltid graven igen genast efter jordfästningen och innan högmässan, då begravningsgästerna hjälpte till. Numera är det väktaren som får styra om detta. Kyrkan tillhandahöll skyfflarna. Det var först efter det graven satt sig, d.v.s. sjunkit ner som man kunde smycka den. Och detta ombesörjdes av anhöriga. Det har nog inte hänt att man grävt för trång grav. Detta skall dock ha hänt en gång under förra seklet. Gravarna grävas alltid i riktning öster och väster. Så långt tillbaka de gamle minnas har aldrig någon öppen grav funnits.

~~Numera är det endast värda~~

Gravvårdar. Numera är det högst sällsynt att några andra vårdar än av sten förekommer. Under 1800-talet var det ganska vanligt både med järn- och trävårdar. Dessa äro nu satta åt sidan eller helt försvunna. Men 1700- tals vårdarna voro av sten och ganska prydliga, med namn och data i relief. Dessa stå nu uppsatta runt kyrkogårdsmuren. För ännu längre tid tillbaka synnerligen enkla dylika av vanliga stenblock utan någon slags prydnad, bara namnet och på en del även årtal inhuggna i stenen. Dessa äro till största delen försvunna. Endel har man återfunnit i broar och stenmurar i orten. Vårdar av trä finnes ej och ha efter vad det kommit fram, förekommit mycket sparsamt. Ett enda gravkors står ännu på kyrkogården, det är mycket enkelt och består av en stam av ek och med en tvärså av samma trä och namnet målat på med oljefärg. Det finnes ingen skillnad på vårdar för kvinnor och barn och män. Före 1900-talet voro vårdar av järn mycket vanliga de voro i de flästa fall gjutna. De voro ganska enkla och i form av ett kors och fastsatta på en stenplatta. Med namn och data i förgylld skrift. En enda skiljde sig väsentligt från de övriga, den var i form av en gjutjärnsplatta en och en halv meter hög och en halv meter bred mellan ett par pelare, runda och med kapital med blomslingsor och med ett överstycke föreställande en uppgående sol. Det skulle vara ett minnesmärke över en på annan ort avliden hemmansägare från Brännehylte. Dessa vårdar av gjutjärn voro tillverkade antingen vid Häryds bruk i Gnosjö eller Äminne bruk i Kärda. Nåra smidda gravvårdar har inte funnits. Den första vården av huggen och slipad granit kom först 1880. Den tillverkades för den Lagerbjelkeska släkten å Aggarp. Den var tillverkad vid ett stenhuggeri i Halmstad. Några särskilda gravvårdar för yrkesmän finns ej här. Så är också förhållandet med vårdar med fotografi i emalj eller bakom glas. Någon särskilt ovanlig gravvård finnes ej heller. Ända till 1948 har man fått ha hurudana gravvårdar man velat, men nu måste man tillfråga kyrkorådet och uppvisa ritning innan vård får uppföras. Inskriptionen på gravvårdarna är mycket enkel numera. Blott namn, årtal och gårdsnamn. Om psalmvers eller bibelcitat förekom, var det alltid den psalm

eller det bibelspråk den avlidne under livstiden mäst fäst sig vid. Från sådana gravar som inte vårdas eller skötas flyttas vårdarna ut till kyrkogårdsmuren och kullen jämnas ut.

Gravsmyckning. Gravkullar finnas alltjämt, men äro numera ganska små. De prydas vanligen med planterade blommor av olika slag och vid de köpta gravplatserna med en häck av liguster eller någon spirea art. Till mors dag sätter de flästa ut någon krukväxt, såsom rosenträd, hyacint eller dyliga. Det är dock först efter 1880 man börjat att pryda gravarna med blommor. Efter vad min far berättade skall det ha varit en nämndemanshustru som först började denna sed. Dessa makar hade blott ett barn, en dotter som dött i unga år. De blommor man vanligast satte på gravar var Pensé och Primula, därför att dessa äro mera hårdiga och ~~fördrä~~ inte så svåra få att växa. Dagarna förepingst skulle alla gravar vara omsedda och i prydligt skick. Före vintern och frosten brukas det att övertäcka gravkullen med granriskvistar, för att skydda växterna. Päralkransar voro på 1890-talet mycket brukliga, men blevo ganska snart omoderna därför att de på korttid rostade sönder och bara skräpade ner. De köptes från affärer i Värnamo. Brinnande ljus på gravarna förekommer icke här ej heller julgran med tända ljus.

Eldbegängelse. Här har icke något stoft undergått eldbegängelse, varför det ej finnes urnelund anordnad.

Folktro om kyrkogården. Det var förr en allmän tro att det spökade på kyrkogården. Man trodde sig se irrande ljus om mörka höstnätter. Man aktade sig därför att nattetid gå eller köra förbi denna plats. Min farfar brukade berätta att i hans barndom trodde man på ett slags andeväsen som gick under namnet ``kyrkgrimmen`` och liknade en snöplog. Den kallades även ``groppsö``. Den sökte alltid springa mellan benen på dem som nalkades kyrkogården, varför man hamnade på ryggen på detta väsen och måste sålunda rida på detta sätt tills man var nog lycklig att finna en grind i sin väg. Där slank väsen det under medan ryttaren blev hängande på grinden. Vad det blivit ryttaren om han inte funnit en grind har aldrig klarlagts. Det var emellertid endast de som på julnatten gingo ``årsgången``, som blevo antastade av detta väsen.

Andra begravningsplatser. Har nog inte funnits i socknen så vitt känt är. En sägen som en del gamla personer i min ungdom berättat, skulle en pest- eller kolera begravningsplats på Lanna mo på gränsen till Albo ha funnits, men andra påstodo att det stått ett slag där vid danskarnas härjningar i dessa trakter då dessa under den bekante Rantzau tågade härigenom. På plats där någon av våda omkommit, restes en sten eller lades upp en hög. Där någon blivit bragt om livet d. v. s. blivit mördad, kastade alla vägfarande en pinne eller ett fång ris. En sägen berättar att en västgötaknalle skulle blivit ihjälslagen och begravts mellan Lanna och Horshult i en grusbäck kallad Vråen, utmed allmänna vägen. Där fanns förr en hög ris och avfall.

Bårhus har aldrig funnits i socknen.

Majning. Stugan eller gården pryddes ej något nämnvärt i en förgångnen tid. Detta är en jämförelsevis nyare sed. Efter vad de gamla berättat, är det först på 1850-talet man börjat pryda stugor och vägar vid begravingar. I stugan strödde man finhackat en- eller granris på golvet och i stugans alla fyra hörn sattes granruskor. På gården sattes avhuggna grantoppar i två led ut till vägen och på denna risade man i form av ett kors inom en ram granris, om sommaren använde man björk eller eklöv. Vid varje vägskaal i byn var ett sådant risat kors anbrakt. Detta skulle vara en hedersbevisning för den döde. Ju mera ansedd denne var desto större och längre var risningen. Grantopparna voro alltid oskalade, men topparna voro knäckta till vänster. Seden att en man skulle gå före sorgetåget och strödde ut ris är okänt här, ej heller förekommo "äreportar".

Kransar och minnestavlor. Begravningskransar skall inte ha förekommit här förr än på 1860 eller 1865. Efter vad min far, som var född 1856, har berättat för mig. De voro mycket enkla. De gjordes hemma i sorgehuset. Och om sommaren gjordes de av björk eller eklöv. Om vintern av lingon- eller mjölonris samt av lummer. Vem som började är okänt. Minnestavlor funnos i nästan alla gårdar där någon anhörig avlidit, Jag minnes sedan barndomen, att i min farfars hem, två nästan konstnärligt utförda minnestavlor. Tyvärr ha dessa antingen förstörts genom oförsiktighet eller på annat sätt kommit bort.

Minnes dock att tavlorna voro ungefär 20 centimeter i fyrkant. Inom en ram i svart var överst i mitten tecknat i en triangel ett öga omgivet av strålar, under denna syntes en stad, som skulle efter vad farfar berättade, föreställa det nya Jerusalem. I båda översta hörnen två änglabilder blåsande basun. Under stadsbilden var citerat ett bibelspråk. Sedan kom namnen på fyra barn, vilka avlidit så gott som samtidigt, omgivna av blomslingor i prunkande färger. Vidare var tecknat fyra vita barnkistor på sina pallar och vid kistornas sidor änglabilder som med utbredda vingar lutade sig över dessa och under allt detta åter blomsterslingor. Det var en torpare från ett torp Sjöbo, under Kulltorps prästgård vid namn Sven eller Anders som brukade rita sådana tavlor. Hans tavlor var de bäst utförda. Ännu på 1880- talet fanns en del minnesplåtar eller som man kallade dem epitafium om en del mera framstående avlidna personer och prästmän. Alla dessa äro nu borta och förstörda. Ett par gamla vapensköldar från ätten Hård på Aggarp äro placerade i kyrkan.

Sorgdräkt. Sorgen markerades förr liksom nu av svart och vitt. Någon annan färg är inte känd här. Kvinnornas sorgdräkt var därför svart. Förklädet som var vitt spelade en viktig roll då det var detta som ett alldeles särskilt sätt markerade sorgen. Det vita mot den svarta dräkten i övrigt. Huvudklädet skulle också vara vitt, men bars sällan mer än på begravningsdagen, i vardagslag bar man kläde i mörk färgton. Dok eller slöja bars aldrig förr. Detta hör till en senare tid. Det var först på 1890-talet som man började med detta. Vem eller vilka som införde detta bruk, är inte känt. Antagligt är att seden kommit från staden eller från något samhälle. Huvudbonaden förr i tiden utgjordes av ett huvudkläde randat med flera färger och kallat "klut". Männens sorgdräkt var i likhet kvinnornas, svart. Och utgjordes av svart bonjourkostym med långa skört och kallades i dagligt tal för "skörtrock" eller "knäckebrödsfrack". Samt hög svart hatt med brett sorgband. Vit skjorta med smalt halsband, svart högknäppt väst och benkläder av samma färg. ~~Bruket med sorgband.~~

Att bära sorgband om armen uppkom först 1890 eller 91. Bandet var ungefär 5 eller 6 cm. och bars på högra armen oavsett om det

var en kvinna eller man. Bandet skulle bäras ett år. 1948 då en fru från Målskog begravdes. Var första gången här, som det bars en kokard av svart tyg på rockuppslaget. Barnens sorgdräkt skiljde sig icke mycket från de äldres. Den var i stort sett lika. Det hörde till ordningen att alla begravningsgäster voro sorgklädda.

Sorgetid. För både make, barn och föräldrar samt alla släktingar var sorgetiden ett år. Sin sorg gav man tillkänna genom att under hela sorgetiden bära kläder i mörka färger. Detta måste man noga iakttaga, ty annars uppstod lätt om man inte sörjde den döde anförvanten så mycket. Efter ett halvår lättade man visserligen något på bruket. Man började så småningom bära kläder av lite gladare färger, åtminstone i hemmabruk. Sitt umgänge inskränkte man så mycket som möjligt. Man undvek bjudningar och gillen eller deltog några nöjestillställningar, åtminstone inte förrän minst halva året förflutit.

Borgerlig begravning. Har förekommit här några gånger på senare tid. Efter vad kyrkväktaren berättat mig var det medlemmar av pingstförsamlingen här som begravts på detta sätt. Senare har även missionsförbundare jordfäst borgerligt. Det var första gången 1944 som borgerlig begravning förekom. Det var en pingstpastor som då officierade, och gick så till att kistan ställdes över graven. Pastorn trädde fram. En sång sjöngs och pastorn läste några bibelcitater samt höll ett tal så åter en sång varefter pastorn stäckte sina händer över kistan och sade: "jag viger dig till evigt liv i Jesus din frälsares namn." varefter kistan sänktes ned i graven. Så sjöngs på nytt en eller två sånger. Varefter anhöriga och vänner lade blommor och kransar samt höll tal vid griften.

Ordensbegravning har förekommit några gånger. Det har varit medlemmar av godtemplarorden som jordfästs. De särskilda ceremonier vid sådana tillfällen försigingo först efter den kyrkliga jordfästningen. Det är inte någon regel att ordensbegravning alltid förekommer då någon ordensbroder avlider. Det är endast om den dödes anhöriga begära detta eller om det är någon särskilt framstående medlem av orden. Prestaver eller dylikt finnes ej. Men föreningens eller ordens standar, som vid sådana tillfällen är florbekant,

ACC. N:R M. 11607: /8.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

sänkes vissa gånger över graven. Som regel hålles alltid minneshögtidliheter i ordenslokalen.

Militärbegravning. Då det sedan urminnestider aldrig någon militärperson av officersgrad, varit boende eller avlidit inom socknen, har sålundamilitär begravnining förekommit endast då någon gammal knekt avlidit. Vid sådana tillfällen skulle socknens alla knektar infinna sig i full parad och med gevär. Under begravningsceremonien bildade dessa knektar häck kring graven. Befälet fördes av en korp-
ral. Och så snart akten var slut sköts en salva lösa skott över eller i graven.

Begravningskassa finnes inom socknen. Det är en lokalavdelning av allmänna och erkända sjuk- och begravningskassan. Avgiften till denna är en kr. i månaden. Ur denna kassa utbetalas vid dödsfall en viss summa fö tackande av begravningskostnaderna. Begravniningsentreprenör finns ej inom socknen.